

Egy szabadságszerető értelmiségi küzdelme az ember méltóságáért

Recenzió és laudáció Lenkovics Barnabás: Ember és jog. Válogatott gondolatok című könyve kapcsán (Dialóg Campus, Budapest, 2018.)

Az *Ember és jog* tulajdonképpen folytatása az *Ember és tulajdon* című könyvnek, amelyet a professzor úr nem is olyan régen publikált. Az ember az állandó, a jog és a tulajdon a változó és nemcsak címekben, hanem az életben is. Nem tekinthető véletlennek a könyv alcímének a megválasztása: nem válogatott tanulmányokról, hanem válogatott gondolatokról van szó. Tehát ez a könyv válogatott gondolatoknak a gyűjteménye. Valójában egyfajta számvetés, leltár, összegzés egy új élet-szakasz előtt, de felfoghatjuk az emeritus professzori szerepre készülő egyetemi oktató testamentumaként is a kötetet.

Végigolvasva a kötet összes fontosabb írását, elgondolkodtam azon, hogy Lenkovics professzor ars poeticájának fundamentumaként emlegetett: „a gondolat, szó, és írás embere lettem” hitvallást szomorkásan mondja-e? Mert otthagya a paraszti társadalom magába ölelő szerető közösségét a jogok miatt, vagy pedig azt gondolja, hogy teljesítette a paraszti társadalomban élő emberek első gyerekeivel kapcsolatos elvárását, hogy menjen, tanuljon, amíg a feje bírja – ő ment, amíg a feje bírta, és nagyon magasra jutott. És abban hogy hova jutott, nagyon fontos szerepet játszott a paraszti indíttatás. Tehát az, hogy meg tudja felelni a paraszti társadalom által a „nadrágos emberekkel” szemben megfogalmazott kritériumoknak. Meg tudja-e védeni az övéi becsületét. A paraszti társadalom becsületét a nadrágos emberek környezetében. Vagyis – és akkor így visszamegy mindig Vörösmartyhoz – volt-e értelme a sok írásnak és szónak? – teszi fel gyakran a kérdést az interjúkban, és a tanulmányokban is. Arra a következtetésre jut Lenkovics professzor úr, azt látja a tanítványok szemében, hogy amit átadott, az termőre fordul. Tehát ha megkérdeznék tőle, hogy jól gazdálkodott-e a rábízott talentumokkal, akkor azt mondaná, hogy igen, sok mindent megtettem, de még tehettem volna többet is.

A legfontosabb missziója ennek a könyvnek, hogy értékes gondolatokat adjon tovább. És sok értékes gondolat van benne. Ezek közül néhányat megpróbálok kiemelni. Az egyik legfontosabb visszatérő motívum,

amelyiknek gyökere visszanyúlik a kora gyerekkori szocializációhoz, a paraszti társadalomhoz: a szabad magántulajdon, a szabad polgár, a szabad társadalom triász. Ez a hármasság életének olyan vezérfonala, olyan „alkotmányos követelménye”, amelyet minden pillanatban és az élet minden konfliktusában érvényesíteni kell. Hiszen csak a szabad embernek van igazán emberi méltósága. És ez már átvezet az emberi méltóságra, mint anyajogra, amelyből minden más jog kifejezhető, és az emberi méltóság szent és sérthetetlen követelménye az alkotmányosságnak, de a mindennapi életvezetésnek is.

Nagyon érdekes, hogy ha valaki végigolvassa ezt a könyvet, akkor érzékeli azokat a rendszeresen visszatérő dilemmákat, amelyekkel a professzor úr az élete során szembenézett, ezek lokális és egyre hangsúlyosabban jelentkező globális dilemmák is. Így például, hogy mi a helyes a globális világrend küzdelmében. Kinek szurkoljunk? Azoknak szurkoljunk, akik több individuális szabadságot és kevesebb egyenlőséget akarnak, vagy azoknak szurkoljunk, akik több egyenlőséget és kevesebb szabadságot akarnak. Úgy véli, az dönti el a választ, hogy melyik paradigma képes a világ három legfontosabb kérdésére választ adni. Ez a három legfontosabb kérdés a túlnépesedés, a globális szakadék és a természeti erőforrások kimerülésének a megállítása. Szerinte nincs globális jóléti jogállam, nincs globális kormányzás, tehát az összeesküvés elméleteket csínján kezeli, de szerinte nem épült ki a világban meghatározó szerepet játszó gazdasági pénzügyi oligarchiának az ellensúly rendszere. Azt is mondhatnánk, hogy nincs globális civil társadalom, és nincsenek fékek és ellensúlyok egy olyan világban, ahol egyébként ez a globális autokrácia részben láthatatlan, hiszen láthatatlan pénz vezérli.

Nagyon sokszor eszembe jutott a könyvet olvasva, hogy a professzor úr a bibói szabadságszerető emberek táborát erősíti és ennek a tábornak elkötelezett zászlóvivője. Az én alkotmánybírói dolgozó szobámban – de lehet, hogy valahol a professzor úr szobájában is – kint van a falon a bibói szabadságszerető ember tízparancsolata. Érdekes a bibói követelményekkel rendszeresen szembesülnie mindenkinek, aki értelmiségi szerepre vágyik, illetve akit értelmiségi kritikai felelősséggel áldott meg az Isten.

Tanár úr elkötelezett antiglobalista, nem mondanám, hogy az anti-globalizmus fő ideológusa, mert azt meghagynám Bogár Lászlónak. Az emberi méltóságot védő, igazán egyenes jellem, aki a politikában nem a *dirty business*-t keresi, hanem a közjó szolgálatának lehetőségét látja. Minden eddigi közéleti szerepében, az ombudsmani pozícióban és az alkotmánybírói, alkotmánybíróság elnöki pozíciójában is ez a szolgálati ethosz vezérelte.

A könyv mintha azt sugallná, hogy közéleti pályafutása csúcának a polgári jog professzora az ombudsmani éveket tekintené. Talán megfordult a fejében, hogy a Bibóval kapcsolatos mondáshoz hasonlóan (a fejfáján az szerepeljen, élt: 1945–48) az ő esetében a 2001–2007 közötti korszak vált a legmaradandóbbá a közéleti életpályájában. Meggyőződésem, hogy az ombudsmani szerepben érezte legjobban magát Lenkovics Barnabás. Azt gondolom, ekkor tudta leginkább kiélni azt a fajta

személyi életfilozófiát, amellyel jogvédőként, a közösséget aggódóként, szociálisan érzékeny emberként segíteni akart, megoldási javaslatokat dolgozott ki a társadalom és az egyén problémáinak orvoslására. Nagyon sajnáltam, hogy ez az ombudsmani életpálya megszakadt és nem kapott lehetőséget a folytatásra. Valószínűleg olyan lett volna ez a második terminus, mint a jó bor: sokáig érik a pincében, ledobja magáról a fölösleges dolgokat, leülepszik, néhány fejtés után kitisztul, érett nedűvé válik. Ilyen lehetett volna ez az ombudsmani életpálya is. Évekig egymás mellett ültünk az alkotmánybírószágon és tanúsíthatom, hogy az ombudsmani ethosz a döntéseiből, a vitákban elfoglalt álláspontjából egyértelműen kisugárzott.

Végig izgatta az a kérdés, hogy mi a jog szerepe, és mi a jognak, pláne az emberi jogoknak az új funkciója. Nem gondolnám alapjogvédő fundamentalistának. Azt sem hiszem, hogy elvakult állampárti lenne. De azt gondolom, határozottan képviselte azt, hogy az államnak vannak szociális kötöttségei. A szociális kötöttségekből fakadóan erőteljesen hangsúlyozta, a tulajdon és a föld szociális felelősséggel is jár, és ezt különösen azokkal szemben kell érvényesíteni, akiknek több tulajdonuk van. Az nagy baj, hogyha ezt maguktól nem tudják, és erre folyamatosan figyelmeztetni kell őket.

Beszélhetünk-e örökkévalósági klauzuláról. Nem tudom, hogy neki volt-e komoly hiányérzete, hogy a magyar alkotmányozó hatalom miért nem végezte el azt a feladatot, amint a német alkotmányozó már az alapok lefektetésénél elvégzett, betett olyan passzusokat az alaptörvényébe, amelyek még az alkotmánymódosító hatalom által sem változtathatók meg, „örökkévalósági klauzulák”, alkalmasak külső szuverenitás-támadások és belső hatalmi túlkapások megfékezésére. A hetedik alkotmánymódosítással a magyar alkotmányozó hatalom pótolta ezt a hiányt, megteremtve a textuális alapját annak, hogy az Alkotmánybírószágot kidolgozza a „szuverenitás tesztet”, meghatározza mit tekint az alkotmányosság kemény magjának, amelyet az EU döntéshozói sem sérthetnek meg.

Az alapjogvédelem és a hatalommegosztás körüli vitákban Lenkovics tanár úr egyértelműen az alkotmányos jogállam pártján áll. Könyvében gyakran hivatkozik kedvenc szerzőire, ezek közül érdemes néhányat felsorolni. Rendszeresen visszatér a kötetben Arisztotelész, Csányi Vilmos, Bibó István, Szalai Erzsébet visszatér Robert Schumann, visszatér Zlinszky János, Liska Tibor, Kozma atya, II. János Pál. Zlinszky professzortól a legkedvesebb idézete a következő, „a jogállam értékhardozó kategória. Megvalósítása a társadalom érdekében nem tetszés kérdése, hanem szükségszerű. Alapvető értékei nem módosíthatók a többségi akarattal, mert érték-jellegük attól független.”

Lenkovics Barnabás sok kérdést feszeget a joggal kapcsolatban, például felvethető-e a jogok globális újraosztásának az igénye? Nem Thomas Piketty alapján gondolkodott, mert akkor még nem is jelent meg *A tőke a 21. században* című könyv, bár kétségtelen, ez a könyv újragenerálta az egyenlőtlenségekkel kapcsolatos vitákat. Lenkovics visszamegy egészen Arisztotelészig és Diocletianusig, akik szerint a kapzsiság ellen és az igazságosság mellett kell állást foglalni. A szerző

uzsoracivilizáció ellenes kritikáinak gyökerei is ide vezethetők vissza. Hangsúlyozza, hogy a jog van az emberekért és nem pedig fordítva. A tisztességet és az igazságot szolgálva a belátás erényének fontosságára hívja fel az olvasó figyelmét.

Lenkovics egyszerre jogtanár, jogtudós és ahogy ő maga fogalmaz: „az alkotmányos intézmények közszolgája”. Emberség és értékvédő írásai, dominálják az öt fejezetre és 543 oldalra tagozódó kötetet. Már a fejezetcímek is érdekesek: embervédelem és életvédelem, barátok és köszöntő gondolatok, új és megújuló gondolatok, beszédek és interjúk. A szerző ars poeticája: a szabad magántulajdon, szabad polgár, szabad társadalom szellemi abroncsként kapcsolja össze a kötet különböző műfajú fejezeteit. Az *Ember és jog* kötet másik fontos személyes missziója, hogy emléket állítson azoknak az embereknek, akik a rendszerváltás során elvesztették a kicsinyke földjeiket – 600 ezren voltak.

Amikor Nagy László költőt, egyik utolsó interjújában megkérdezték, mit üzen az emberiségnek azt mondta, csókoltatom őket, ha még lesz emberi arcuk.

Ha Lenkovics tanár urat megkérdeznénk, mit üzen a könyv olvasóinak, akkor a legfontosabb tételek a következők lennének:

A jog van az emberért, és nem az ember a jogért. Globális pénzügyi hatalmak és a szuverén nemzetállamok konfliktusában a szuverén nemzetállam védők közé tartozik, és egyértelműen osztja Vörösmartynak azt a követelményét, hogy „Mi dolgunk a világon? küzdeni / Erőnk szerint a legnemesbékért.” (*Gondolatok a könyvtárban*).

Szerinte sincs korlátozhatatlan hatalom az alkotmányos jogállamban. És ahogy én lefordítottam a poszt-sólyomi alkotmánybírósággal kapcsolatos misszióját, az az volt, hogy amíg tehetette, megpróbálta az alaptörvény által közösség-elvűséget megerősítő filozófiát egyensúlyban tartani az alapjog-védő értékrenddel. Ebben is sikeres volt.

Nagyon fontos üzenet, amit többször hangsúlyoz az írásaiban, elemzéseiben is, hogy a gyökerei szilárdak, és ezeket nem akarja elhagyni. A sok-sok konfliktusból fakadóan ez megtartotta őt abban, amit Deák Ferenctől tanult: „A szorgalomnak két hatalmas rugója van: szabadság és tulajdon; Két hatalmas ösztön ad a polgárnak erőt, s lelkesedést a hon védelmében, s e két ösztön: szabadság és tulajdon; s csak két erő köti össze biztosan a népet a honhoz és a törvényhez, s e két varázserő: szabadság és tulajdon.” (*Követjelentés az 1837–40-iki országgyűlésről*)

Egy személyes dolgot a végére mindenképpen kiemelnék a kötetből, ami elég megrendítő. A tanár úr tiszánagyfaluinak vallja magát, bár Rakamazon született, és leírja a család történetének egy nagyon fontos mozzanatát. Édesapja kiscsorda háterű, édesanyja pedig parasztpárti háterű volt. Szüleitől tudja, hogy az apja tulajdonképpen elrabolta a feleségét és így jött létre az esküvő, amelynek a gyümölcse lett egy évvel később a kis Lenkovics. A Barna, aki ilyen értelemben egyesítette a két politikai erőnek a „vérvonalát”, megteremtette a családon belül a kiscsordák és a parasztpártiak egységét. Valójában, ahogy ő mondja, igazából a két nemzeti erőnek a gyümölcszeként született meg.

Mindenkinek nagy szeretettel ajánlom elolvasásra a kötetet.